

MAŽOJI SURDEGIO VIENUOLYNO ENCIKLOPEDIJA

Aleksejus Razdorskis | Rusijos nacionalinė biblioteka
Sadovaja g. 18, Sankt-Peterburgas,
191069 Rusijos Federacija
El. paštas: razdor@nlr.ru

*СУРДЕГСКИЙ В ЧЕСТЬ СОШЕСТВИЯ СВЯТОГО ДУХА НА АПОСТОЛОН МУЖСКОЙ
МОНАСТЫРЬ. ВИЛЬНЮССКИЙ УНИВЕРСИТЕТ, КЛАЙПЕДСКИЙ УНИВЕРСИ-
ТЕТ. ЦЕНТР СЛАВИСТИКИ. СОСТАВИТЕЛЬ ОСВАЛДАС ЯНОНИС. РЕДАКТОР
ОЛБГА АЛЕКСЕЕВА. КАУНАС: ОБЩЕСТВО КАУНАССКИХ АНИКШЯЙЦЕВ, 2012.
221, [2] P. BIBLIOGR.: P. 191–222. RUS. TIRAŽAS 200 EGZ. ISBN 978-609-408-303-7.*

Сурдегский в честь Сошествия
Святого Духа на апостолов
мужской монастырь

Историко-краеведческий справочник

Istorijos ir kraštotyros žinyno apie Surdegio Šv. Dvasios vienuolyną, kurį sudarė Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros instituto afil. prof. Osvaldas Janonis, pasirodymas yra keliais požiūriais svarbus įvykis. Pirma, yra džiugu, kad Lietuvos stačiatikių vienuolyno istorija sulaukė dabartinio lietuvio tyrėjo dėmesio. Ne paslaptis, kad Baltijos šalyse, dabar nepriklausomose valstybėse, „imperinio“ laikotarpio istorijos, taip pat ir Stačiatikių Bažnyčios vaidmens šiame regione tyrimas tarp vietos specialistų nėra populiarus ir neremiamas oficialiųjų sluoksnių. Antra, recenzuojamas leidinys tikriausiai neturi analogų dabarties informacinėje regionalistikoje. Tai savotiška mažoji enciklopedija, skirta vienam vienuolynui, beje, ne pačiam žymiausiam lyginant jį su kitais. Trečia, O. Janonio darbas yra deramas pavyzdys, kaip rengiant žinytinį „mikroistorijos“ leidinį svarbu panaudoti visų – ir publikuotų, ir nepublikuotų – tyrėjui prieinamų

šaltinių kompleksą pasirinkta tema. Kaip žinoma, daugelis dabartinių kraštotyros žinytų yra parengti anksčiau išleistos medžiagos kompiliacijos pagrindu ir, gaila, nepateikia naujų duomenų iš archyvinių dokumentų.

Surdegio Šv. Dvasios vienuolyno įsteigimo data tiksliai nežinoma. Recenzuojamojo leidinio sudarytojas, sekdamas *Rusijos vyskupijos istorijos* autoriumi Amvrošijumi (Ornatskiu), vienuolyno atsiradimo data laiko 1627 metus. Po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo 1795 metais vienuolynas atsidūrė Rusijos imperijos sudėtyje. Surdegio miestelis, kuriame jis buvo, 1795–1842 metais priklausė Vilniaus gubernijos (1797–1801 metais – Lietuvos) Vilkomiro (Ukmergės) apskri-

čiai, o nuo 1842 metų – Kauno gubernijos tai pačiai apskrčiai (dabar tai Lietuvos Respublikos Utenos apskrities Anykščių rajonas). XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje vienuolynas dėl jame buvusios Surdegio stebuklingosios Dievo Motinos ikonos, Rygos maldininkų dosnumo ir valstybinės valdžios globos tapo reikšmingu religinio gyvenimo ir piligrimystės centru Rusijos Šiaurės Vakarų krašte. Iškilus pavojui, kad kraštą okupuos Vokietija, vienuolyno brolija 1915 metais buvo priversta pasitraukti į Maskvą, o ištuštėjęs vienuolynas buvo uždarytas. 1917 metais vokiečių okupacinė administracija Šv. Dvasios cerkvę perdavė katalikams ir ji buvo paversta bažnyčia. Žinyno apie Surdegio vienuolyną publikavimas, autoriaus nuomone, turėtų prisidėti gaivinant atmintį apie nebeegzistuojantį, tačiau praeityje garsų vienuolyną.

Žinyne, kaip pabrėžia O. Janonis, „nubrėžta aiški riba tarp legendinių žinių (dauguma iš jų taip pat pateiktos) ir faktų, kuriuos patvirtina istorijos šaltiniai.“ Sykiu (o tai labai svarbu) sudarytojas „faktų neinterpretuoja ir pats neapibendrina, manydamas, kad tai gali sutrukdyti skaitytojui gauti objektyvią informaciją“. Tokį požiūrį reikia visokeriopai sveikinti, ypač dabartinėje situacijoje, kai istorinėje Bažnyčios literatūroje (pirmiausia populiariojoje) dažnai pasitaiko gana laisvas, o kartais ir absoliučiai nekritisinis požiūris į pateikiamus istorijos faktus ir jų traktuotes.

Didžiąją žinyno dalį sudaro daugiau negu 530 straipsnių, išdėstytų pagal abėcėlę, dauguma jų – biografiniai. Pagrindinę vietą tarp šių straipsnių užima vienuolių (archimandritų, igumėnų, jierovienuolių, jierodjakonų) ir vienuolyne gyvenusių naujokų biogramos. Biografiniai duomenys dažniausiai baigiasi jų buvimu vienuolyne. Sudarytojas manė esant būtina (ir tai, recenzento nuomone, teisinga) į žinyno vardyną įtraukti ir tuos vienuolius bei naujokus, kurių biografinių žinių kol kas nepavyko rasti (pavyzdžiui, „Žarkovskis Piotras, vienuolyno naujokas, minimas 1751 metais“). Pateiktos biogramos ir tų vienuolių, kurie į vienuolyną buvo atsiųsti atgailai.

Į knygą taip pat pateko asmenys, kurie vienuolyne negyveno, bet su juo buvo susiję netiesiogiai:

- archijerėjai, kurių vardai buvo įrašyti antiminsuose;
- karaliai, kurių privilegijose buvo nurodytas vienuolynas;
- vienuolyno parapiinės mokyklos mokytojai;
- vienuolyno steigėjai ir aukotojai;
- asmenys, kurie patyrė Surdegio Dievo Motinos ikonos stebuklingąją galią;
- knygų, straipsnių ir kitų publikacijų apie vienuolyną autoriai;
- dailininkai, sukūrę vienuolyno ir Surdegio Dievo Motinos graviūras;
- vienuolyną applankę Bažnyčios, valdžios ir karo veikėjai, meno žmonės;
- vienuolyno žemių nuomininkai;
- kraštotyrininkai, tyrinėję vienuolyno istoriją ir gaivinę istorinę atmintį apie jį.

O. Janonio dėka iš užmaršties prikelti daugelio negarsių „mažų žmonių“, kurie vienaip ar kitaip susiję su vienuolynu, vardai. Tai gali būti ir atsitiktiniai žmonės, kuriems priskirtinas Surdegio gyventojas Bagdonavičius, 1886 metais išnuomojęs kambarį į vienuolyną atvykusiai dailininkei Marijai Veriovkina. Manome, kad tokiuose „mikroistorijos“ darbuose tai pateisinama.

Pabrėžtina, kad formuojant žodyną nuosekliai išlaikytas nuorodų iš pasaulietišκών juodosios dvasininkijos asmenų pavardžių į jų vienuoliškuosius vardus principas. Jis žinytinėje literatūroje yra visuotinai pripažintas, tačiau dažnai ignoruojamas. Tam, kad maksimaliai palengvintų reikalingos informacijos paiešką, sudarytojas plačiai vartoja nuorodas iš sinonimų.

Žinyne pateikti straipsniai apie vienuolyno cerkves ir kitus pastatus (brolijos korpusą, koplyčias, tvoras ir kt.), ypatingai garbinamas ikonas, cerkvių ikonostasus, varpinę, šulinėlį, kapines, biblioteką, špitolę, ūkio naudmenas (vandens malūną). Jie pateikia vienuolyno gyvenimo vaizdą įvairiais laikotarpiais ir įvairiais pjūviais.

Yra straipsnelių apie pagrindinius vienuolyno dokumentus (metines žinias apie brolijos narius, metrikų knygas). Taip pat pateikta žinių apie kitas cerkves, kuriose yra Surdegio stebuklingosios Dievo Motinos ikonos kopijos. Atskiri straipsniai skirti vienuolynams, iš kurių ir į kuriuos buvo perkelti Surdegio vienuolyno vienuoliai ir naujokai: Vilniaus Šv. Dvasios, Vilniaus Švč. Trejybės, Pažaislio, Barūnų ir kt. Į knygą pateko miestai, esantys už Lietuvos ribų, tačiau dėl vienų ar kitų priežasčių susiję su vienuolynu. Pavyzdžiui, Jaroslavlis: ten gyvenęs pirklys I. Čeriašnikovas 1827 metais perliejo vienuolyno soboro cerkvės varpą, o 1915 metais Surdegio Dievo Motinos ikona buvo evakuota į vieną iš šio miesto cerkvių.

O. Janonis laikė būtina paaiškinti kai kuriuos žinyne vartojamus bažnytinius terminus, kurių reikšmė dabartiniam skaitytojui ne visada aiški (pavyzdžiui, „antiminas“, „skufija“), ypač tiems, kurie yra kitos tikybos, o rusų kalba jiems nėra gimtoji.

Žinyno vardyną sudarytojas apskritai gana kruopščiai apmąstė. Tačiau pasitaiko ir straipsnių, kurių įtraukimas vargu ar pateisinamas. Tokiems priklauso straipsnelis apie JAV Kongreso biblioteką. Jame pateikti visuotinai žinomi faktai apie bibliotekos buvimo vietą, knygų ir rankraščių skaičių jos fonduose ir pabrėžta, kad šioje knygų saugykloje yra knyga *Сурдегский Свято-Духовский монастырь* (Sankt-Peterburgas, 1889) ir O. Janonio kraštotyros knygos. Todėl atkreipsime dėmesį, kad nurodytos knygos yra, pavyzdžiui, ir Rusijos nacionalinėje bibliotekoje, tačiau apie jas atskiro straipsnio nėra.

Sudarytojas pasistengė išlaikyti žodyno straipsnių stilistiką pagal žanro reikalavimus. Sisteminio pobūdžio pastabą šiuo požiūriu galima pateikti tik vieną. Viena vertus, O. Janonis stengėsi žinyną padaryti kuo labiau kompaktišką (pavyzdžiui, paryškintą straipsnio antraštę tekste pakeitė simboliu Δ), kita vertus – visuose

straipsniuose nurodė visą antraštinį (ir gana ilgą) vienuolyno vardą: Сурдегский в честь Сошествия Св. Духа на апостолов мужской монастырь (10 žodžių, 68 ženklai). Tai nepadėjo sutaupyti spaudos ploto.

Prie konkrečių straipsnių bibliografinių nuorodų nėra (atsižvelgiant į šio darbo specifiką, matyt, tai pateisintina). Knygos gale įdėtas savarankišką informacinę vertę turintis naudotos literatūros ir archyvinių šaltinių sąrašas. Jis aprėpia knygas, straipsnius ir kitas publikacijas (taip pat iš leidinio *Акты, издаваемые Виленской археографической комиссией, Литовские епархиальные ведомости*, Kauno gubernijos atmintinių knygelių) rusų, baltarusių, lietuvių ir lenkų kalbomis (190 pavadinimų). Spausdintinių publikacijų apie vienuolyną sąrašas, kiek galima spręsti nesigilinant į šią temą, palieka gana didelio išsamumo įspūdį. Be spausdintinių leidinių, į jį įtraukti ir interneto šaltiniai (gaila, nenurodytos žiūrėjimo datos). Bibliografinių įrašų pradmenyse sudarytojas atskleidžia autorių inicialus ir pateikia (tokiais atvejais, kai jis tai galėjo nustatyti) jų gyvenimo metus. Archyviniai šaltiniai (191 saugojimo vienetas) imti iš Lietuvos valstybės istorijos ir Kauno apskrities archyvų. Sudarytojas naudojosi kasmetinėmis žiniomis apie vienuolyną, Surdegio, Vilniaus Šv. Dvasios ir Švč. Trejybės bei Pažaislio vienuolynų vienuolių ir naujokų formuliriniaisi sąrašais – pagrindiniais biogramų šaltiniais, įvairiais Surdegio vienuolyno dokumentais (vienuolyno žemių planais, turto aprašymais, metrikų ir pajamų bei išlaidų knygomis), įvairiomis bylomis daliniais vienuolyno gyvenimo klausimais.

Mažosios enciklopedijos apie nedidelį provincijos vienuolyną bandymas, kurį padarė O. Janonis, apskritai pripažintinas visiškai sėkmingu. Norisi tikėti, kad Lietuvos tyrėjo pavyzdžiu paseks ir kitų buvusių Rusijos regionų istorikai bei kraštotyrininkai. Recenzuojamojo žinyno sudarytojas tęsia Surdegio vienuolyno tyrimus. 2013 metais Kaune paskelbta jo parengta nauja knyga «Сурдегский в честь Сошествия Св. Духа на апостолов мужской монастырь в исторических документах»¹. Tikriausiai po kurio laiko bus galima laukti pasirodant antrosios, papildytos žinyno apie vienuolyną laidos. Ją rengiant būtų pageidautina atlikti dokumentų apie Surdegio vienuolyną paiešką Maskvos ir Peterburgo archyvuose, pirmiausia Rusijos valstybiniame senųjų aktų ir Rusijos valstybiniame istorijos archyvuose. Pirmajame galima pabandyti paieškoti dokumentų, kuriuose vienuolynas minimas Rusijos ir Lenkijos karo metu. Rusijos valstybiniame istorijos archyve, be abejo, turėtų būti dokumentų, susijusių su vienuolyno gyvenimu 1795–1915 metais.

Įteikta 2014 metų kovo mėn.

1 *Сурдегский в честь Сошествия Св. Духа на апостолов мужской монастырь в исторических документах*: сборник. Вильнюсский университет. Составил

Освальдас Янонис. Каунас: Общество каунасских аникцияцев, 2013. 77, [2] p. Rus. Tiražas 100 egz. ISBN 978-609-408-359-4.